

ДОСВІД СТВОРЕННЯ ВІДКРИТОГО ЕЛЕКТРОННОГО АРХІВУ В ДОНЕЦЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Ткаченко Н.О., НТБ Донецького національного технічного університету

З кожним роком Інтернет завойовує все більше прихильників: доступна та різноманітна інформація – ось головні особливості всесвітнього павутиння. Не виключенням стало і наукове суспільство: постійне підвищення цін на наукові журнали, скорочення грошей на передплату, обмеження авторських прав лише додало Інтернету свої переваги. Саме тому, на початку 21 століття народжується, так званий, рух «відкритого доступу», до якого поступово приєднуються вчені всього світу.

«Відкритий доступ» (Open Access) - це безкоштовний онлайн доступ до наукових статей, монографій, матеріалів дисертацій та іншої наукової документації, розташованої в Інтернеті, з правом читати, завантажувати, копіювати, шукати і таке інше, тобто використовувати з будь-якою законною метою без фінансових, юридичних та технічних перешкод.

У грудні 2001 року Інститутом Відкритого Суспільства була організована зустріч у місті Будапешті, результатом якої стала Будапештська Ініціатива «Відкритий Доступ» [1]. Після цього у жовтні 2003 року підписана «Берлінська декларація» відкритого доступу.

23 квітня 2008 року на засіданні Ради ректорів Прикордонного білорусько-російсько-українського університетського консорціуму була підписана «Белгородська декларація» про відкритий доступ до наукових знань і культурної спадщини.

Таким чином, рух відкритого доступу до інформації у світі набував стрімкого розвитку і вже 14 жовтня 2008 року світ святкував перший День відкритого доступу, а вже у 2009 році з 19 по 23 жовтня – Тиждень відкритого доступу.

Вчені та уряд України також активно підтримали ідею відкритого доступу. У 2005 році з'являється Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні», 2007 рік - Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 рр.», в якому зазначено: «одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість

кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя».

Таким чином, з початку нового тисячоліття простежується доволі активна підтримка відкритого доступу до наукової інформації зі сторін багатьох країн світу.

На сьогоднішній день ця ідея розвивається по двох напрямках:

1. «Золотий» - журнали відкритого доступу. За розміщення статті в таких журналах платить сам автор, а частіше організація, де він працює. Інформація для кінцевого користувача надається в онлайнному режимі абсолютно безкоштовно з можливістю читати, завантажувати та копіювати. Таким чином, вирішується питання передплати на наукові журнали, ціна яких з кожним роком зростає.

День за днем найкрупніші світові видавництва здаються під натиском науковців та оголошують свої журнали відкритими, а найбільша директорія журналів відкритого доступу (DOAJ) поповнюється новими назвами. Вона містить вже понад 6200 журналів, з них 17 українських.

Проте, головною проблемою залишається відсутність грошей не лише у самих авторів, але і у деяких інститутів та наукових організацій, в яких вони працюють. Вирішення цього завдання полягає в, так званому, другому шляху – «Зеленому» - архівах або репозитаріях відкритого доступу.

2. «Зелений» - репозиторії – сховища даних, призначені для розміщення в них власних робіт самими авторами, шляхом «самоархівування». Розрізняють університетські репозитарії, створені з метою занесення наукових робіт учених університету, і тематичні репозитарії наукових спільнот, наприклад найстаріший архів з фізики та математики - arXiv (<http://arxiv.org/>), який містить вже понад 663600 статей відкритого доступу.

Директорія репозитаріїв відкритого доступу (DOAR) налічує близько 1800 архівів по всьому світу, з яких близько 27 працює на території України. На базі своїх університетів по всій території створюються електронні архіви відкритого доступу, вже працює перший мультидисциплінарний відкритий електронний архів ELibUkr-OA для науковців, інституції яких не підтримують власного електронного архіву.

Донецький національний технічний університет не став винятком в цьому питанні і вже у вересні 2009 року в рамках участі в проекті E-LibUkr «Електронна бібліотека: Створення центрів знань в університетах України» почав активну роботу по створенню електронного архіву (E-archive DonNTU).

Головна мета архіву ДонНТУ - довгострокове зберігання, накопичення та доступ до матеріалів наукових досліджень та навчально-методичних документів ДонНТУ і, таким чином, підвищення розвитку науки в Україні.

Завдання E-archive DonNTU:

1. створення організаційної, технічної, інформаційної інфраструктури Інституційного репозитарію Донецького національного технічного університету для розвитку і розповсюдження наукових публікацій у відкритому доступі;
2. накоплення, зберігання, розповсюдження та забезпечення довгострокового, постійного та надійного доступу до наукових досліджень та навчально-методичних матеріалів професорсько-викладацького складу, співробітників, аспірантів та магістрів ДонНТУ;
3. забезпечення середовища, яке дозволяє науковим підрозділам університету, співробітникам, аспірантам та магістрам легко розміщувати наукові дослідження в електронній формі в надійний та добре організований архів.

В процесі створення архіву були розроблені принцип та політики роботи E-archive DonNTU (політика про колекції IP, політика про зміст IP, політика про формати, політика про метаданих, політика про відкликання матеріалів з E-archive DonNTU, політика про обмеження доступу до матеріалів E-archive DonNTU).

Для якісного надання послуг співробітникам університету та уникнення помилок, на початку створення репозитарію було вивчено досвід інших університетів з цього питання, а саме досвід перших архівів на території України: eKMAIR - електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія», АНТРОПОС - відкритий електронний проект Центру гуманітарних досліджень і Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка та eKhNUIR - електронний архів Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.

В якості програмного забезпечення було обрано D-Space – безкоштовне ПО, розроблене Массачусетським технологічним університетом, має відкритий код, що надає можливість змінювати або доповнювати його, відповідно до потреб конкретної організації. Майже 80% університетських архівів України використовують те саме програмне забезпечення, що також зіграло важливу роль.

Після вибору ПО співробітниками бібліотеки почалося активне вивчення програми, її особливостей: реєстрація, створення структури, можливості для різних видів користувачів. При створенні архіву виникали не лише організаційні, але і технічні проблеми. Такі технічні питання, як вірне посилання на документ, реєстрація в архіві

будь-якого користувача вдало вирішені за допомогою консультацій з учасниками проекту E-LibUkr та відділу інформаційних технологій. Але залишились і не вирішена проблема - надання вірної статистики у архіві (кількість переглядів, перегляди за колекціями і таке інше), яку ми не в змозі усунути власними силами, тому дуже сподіваємося на плідну працю з іншими університетами для надання допомоги відділу інформаційних технологій.

Структура архіву є ієрархічною: фонд архіву включає в себе: фонди факультетів, фонд бібліотеки та фонд наукових праць університету (рис. 1). В свою чергу, фонди поділяються на подфонди, в якості яких виступають кафедри кожного факультету. Подфонди поділяються на тематичні колекції, які визначають факультети, відповідно до видів документів, що включаються до архіву. Кожний підрозділ університету має право в будь-який момент додати або видалити зайву гілку в структурі архіву.

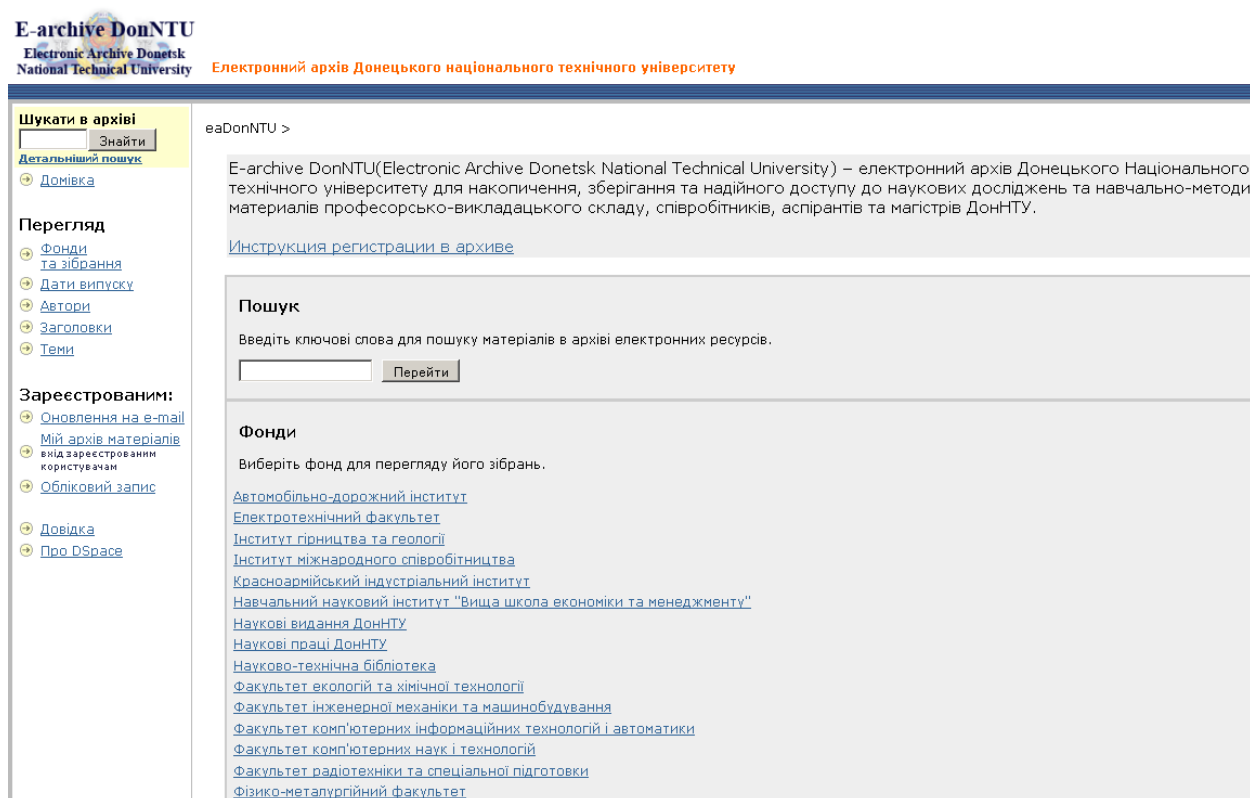

рис. 1 – Структура архіву ДонНТУ

E-archive DonNTU має чотири види аутентифікації користувачів: анонім, зареєстрований користувач, адміністратор архіву та адміністратор фонду/колекції. Всі користувачі, тобто анонім, можуть переглянути структуру та матеріали архіву. На занесення своїх робіт до архіву мають право тільки зареєстровані користувачі. Реєстрація в архіві здійснюється одним з трьох способів, в залежності від потреб користувача:

- 1) для перегляду матеріалів та підпису до новин в архіві;

2) адміністратор фонду/колекції (для швидкого та якісного наповнення репозитарію було прийнято рішення, що на кожному факультеті або кафедрі призначаються співробітники, відповідальні за свою гілку в архіві (адміністратор фонду/колекції). Перед самоархівуванням своїх робіт всі матеріали обробляються саме цими співробітниками);

3) адміністратор архіву.

В архіві розміщуються публікація та презентації вчених нашого університету, навчально-методичні матеріали, покажчики, монографії, наукові праці співробітників ДонНТУ, магістерські та бакалаврські роботи.

Кожного дня депозитарій поповнюється новими матеріалами, на сьогоднішній день їх близько 600. Серед них статті та презентації співробітників університету, покажчики та наукові праці вчених ДонНТУ.

Для зростання цитованості та включення наших авторів у світові інформаційні ресурси, E-archive DonNTU було зареєстровано у директорії відкритих доступів DOAR (The Directory of Open Access Repositories) [2] та у першому українському харвестері - OAI харвестер [3], який забезпечує глобальний пошук.

Але, навіть після впровадження архіву, вчені ДонНТУ все одно з недовірою сприймають саму ідею відкритого доступу. Тому співробітниками бібліотеки на майбутнє запланована велика робота по пропаганді репозитарію:

- 1) проведення семінарів, консультацій та виступів на вчених радах університету, засіданнях кафедр та конференціях з роз'ясненням можливостей та переваг архіву;
- 2) введення політики обов'язкового самоархівування своїх робіт (вже готується наказ ректора університету об обов'язковому самоархівуванні);
- 3) призначення відповідальних на кафедрах або факультетах для заповнення матеріалами своєї гілки архіву;
- 4) ведення постійного обміну досвідом, участь у анкетуванні в рамках проекту E-LibUkr з метою поліпшення послуг, що надаються та пошуку спільних рішень.

Література:

- 1) Будапештская инициатива «Открытый доступ» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.soros.org/openaccess/ru/read.shtml>. – Заглавие с экрана;
- 2) Directory of Open Access Repositories (DOAR) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // <http://www.opendoar.org/find.php>. – Заглавие с экрана;

- 3) Система пошуку у відкритих архівах України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: // <http://oai.org.ua>. - Заглавие с экрана;
- 4) Ярошенко, Т.О «Проект «Електронна бібліотека: центри знань в університетах України» - інновації через співробітництво» / Т.О. Ярошенко.// Бібліотечний Вісник. – 2009. - № 3. – С. 3 – 5